

อารีรัตน์ ปานจับ

เมื่อวันที่ 8 กรกฎาคม 2554 ที่ผ่านมา ผู้เขียนได้มีโอกาส
 เข้าฟังการสัมมนาทางวิชาการเรื่อง “ภูมิทัศน์และการเมืองของการ
 พัฒนาชนบทไทยร่วมสมัย” ณ ห้องประชุมประกอบ หุตะสิงห์ ชั้น 3
 อาคารเอนกประสงค์ 1 มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์ ซึ่งมี
 คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เป็น
 เจ้าภาพร่วมกับภาควิชาสังคมศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ มหา-
 วิทยาลัยศิลปากร มูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืนประเทศไทย และกลุ่ม
 จับตาขบวนการประชาสังคมไทย โดยในช่วงบ่ายมีการเสวนาโต๊ะกลม
 เรื่อง “ก้าวต่อไปของการศึกษาและการพัฒนาชนบทไทย” วิทยากร
 ผู้ร่วมวงเสวนาประกอบด้วย ศ.สุริชัย หวันแก้ว ผู้อำนวยการศูนย์
 ศึกษาสันติภาพและความขัดแย้ง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย คุณวิฑูรย์
 เลี่ยนจำรูญ ผู้อำนวยการมูลนิธิชีววิถี และ ผศ.ดร.อภิชาติ
 สถิตินิรามัย คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ดำเนิน
 รายการโดย อาจารย์ ดร.อนุสรณ์ อุณโณ คณะสังคมวิทยาและ
 มานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

อ.ดร.อนุสรณ์ได้เกริ่นว่าทุกวันนี้ความสนใจประเด็นเกี่ยว
 กับชนบทของไทยนั้นค่อนข้างห่างหายไปนานแล้ว แต่ความสนใจที่
 สังคมมีต่อชนบทศึกษาถูกหยิบยกขึ้นมาใหม่อีกครั้งเนื่องจาก
 ประการแรก เกิดขบวนการของคนเสื้อแดงซึ่งองค์ประกอบหลักของ
 กลุ่มคนเหล่านั้นคือผู้ที่อาศัยอยู่ในชนบท หรือคนชนบทผู้ที่มาทำงาน

ทั้งชั่วคราวและถาวรในกรุงเทพฯ ประการที่สอง เนื่องจากปัจจุบันชนบทไทยไม่ได้มีสภาพหยุดนิ่ง หากแต่มีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นตลอดเวลา อีกทั้งการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการเปลี่ยนแปลงของชนบทกับความเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์การเมืองไทยในปัจจุบันยังมีอยู่จำกัด ผู้ดำเนินรายการจึงเสนอประเด็นไปยังผู้เข้าร่วมสัมมนาว่าความเปลี่ยนแปลงที่ปรากฏในชนบทนั้นเกิดขึ้นได้อย่างไรและส่งผลอย่างไรบ้าง?

ต่อคำถามที่ว่าเปลี่ยนนั้น ผศ.ดร.อภิชาติกล่าวว่าโดยส่วนตัวแล้วไม่ใช่ผู้เชี่ยวชาญที่ศึกษาชนบทมาก่อน แต่เหตุที่ทำให้หันกลับมาสนใจประเด็นนี้เนื่องจากว่าได้เกิดปรากฏการณ์คนเสื้อแดงขึ้นในสังคมไทย จึงทำให้เขากลับไปอ่านวรรณกรรมเกี่ยวกับชนบทมากขึ้น และพบว่านักวิชาการไทยนั้นถูกรอปรงาน 2 งาน งานแรกคือ *เศรษฐกิจหมู่บ้านไทยในอดีต* โดย ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2527) และงานที่ 2 คือ *สองนคราประชาธิปไตย* โดย เอนก เหล่าธรรมทัศน์ (2537) ซึ่งงานของเอนกมีอิทธิพลต่อการมองประเด็นเรื่องการเปลี่ยนแปลงของชนบทมาตลอด แม้กระทั่งช่วงหลังรัฐประหาร หลังจากนั้นในช่วงประมาณปี 2547 เขาก็มีโอกาสได้อ่านงานของอัมมาร สยามวาลา เรื่อง “ชราภาพของภาคเกษตร: อดีตและอนาคตของชนบทไทย” แม้ว่าในตอนนั้นเขาเองก็ไม่ค่อยเข้าใจถึงสารที่พยายามจะสื่อจากงานวิจัยชิ้นนี้เท่าไรนัก งานชิ้นต่อจากนั้นเขาก็ได้อ่านงานเรื่อง *Embracing the Global in Thailand* โดย Jonathan Riggs ซึ่งกล่าวถึงชีวิตของชาวนาชาวไร่ในลำพูนที่เชื่อมโยงกับระบบอุตสาหกรรมและเศรษฐกิจโลก แต่เขามองว่างานเหล่านี้สามารถเชื่อมโยงความเปลี่ยนแปลงอะไรในชนบทได้ นอกจากนี้ งานของ Jonathan Riggs อีกเล่มหนึ่งที่เป็นการศึกษาหมู่บ้านชนบทในจังหวัดพระนครศรีอยุธยานั้นก็ได้อธิบายความเป็นชนบทเพียงภาพรวมภายนอก แต่ไม่ชี้ให้เห็นความเป็นชนบทโดยเนื้อใน หลังจากเกิดวิกฤติการณ์ทางการเมือง เขาก็ได้กลับไปอ่านงานทั้ง 3 ชิ้นนี้อีกครั้ง แล้วพบว่างานของฉัตรทิพย์และเอนกมีอิทธิพลอยู่จริง แต่ไม่สามารถอธิบายความเปลี่ยนแปลงของชนบทในปัจจุบันได้อีกแล้ว เขามองว่าปัจจุบันชนบทเปลี่ยนแปลงไปมาก ทุนนิยมได้เข้าสู่หมู่บ้านในทุกทิศทาง ระบบบริหารจัดการตั้งอยู่บนฐานของทุนนิยมล้วนๆ เช่น การใช้แรงงานรับจ้าง การใช้แรงงานเข้มข้น การใช้สารเคมีเข้มข้น ใช้จ่ายค่าเช่าเพื่อทดแทนแรงงานที่ไม่เพียงพอในการกำจัดวัชพืช ข้าวทุกเมล็ดที่ปลูกขายหมด แทบไม่เคยกินเอง ทั้งในภาคกลางและภาคอีสาน โดยส่วนใหญ่การปลูกข้าวของคนอีสานจะปลูกเพื่อเป็น social security และประกันความผันผวนของระบบเศรษฐกิจ อาจกล่าวได้ว่าในปัจจุบันชนบทไทยมีระบบการผลิตแบบทุนนิยมอย่างเต็มที่ แต่ชนชั้นกลางในกรุงเทพฯ ขอบคิดว่าในชนบทยังมีวิถีการผลิตแบบก่อนทุนนิยมอยู่ สิ่งนี้เป็นตัวอย่างที่ชัดเจนที่สุดของการไม่รู้จักรักชาวนาและชนบท ดังนั้นเราไม่ควรจินตนาการถึงภาพท้องนาแบบโรแมนติกอีกต่อไปแล้ว ในแง่นี้ เขาไม่ได้บอกว่าทุนนิยมเป็นสิ่งที่ดี แต่พวกเราทุกคนควรจะยอมรับว่าทุนนิยมเข้าไปอยู่เป็นวิถีการผลิตหลักแล้ว แม้ว่าจะมีระบบย่อยๆ บ้าง เช่น การพึ่งตนเอง ผศ.ดร.อภิชาติมองว่าเวลาที่คนพูดถึงทางเลือกก็ย่อมเป็นสิ่งที่ดีทั้งนั้น ไม่ว่าจะเลือกเป็นเกษตรอินทรีย์ เลือกการทำนาแบบลดต้นทุน แต่เราควรยอมรับว่าคำว่า “ทางเลือก” โดยตัวของมันเองก็บอกเป็นนัยอยู่แล้วว่ามันไม่ใช่ “กระแสหลัก” ดังนั้นการ

บอกว่าทางเลือกจะกลายมาเป็นกระแสหลักนั้น เขาไม่เห็นด้วยว่าจะสามารถเป็นจริงได้ เพราะการคิดเช่นนี้อาจไม่สอดคล้องกับความเป็นจริงทางเศรษฐกิจที่ได้เปลี่ยนแปลงมานานแล้ว

เมื่อผู้ดำเนินรายการถามต่อไปว่าการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในชนบท มันเข้าไปเกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงจิตสำนึกทางการเมืองระดับประเทศได้อย่างไร? ศศ.ดร.อภิชาติกล่าวว่าสิ่งนี้ก็ยังเป็นที่ถกเถียงกันอยู่ เพราะเมื่อพิจารณาการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจโดยดูที่ตัวเลขของรายได้เดือนละ 5,000 บาทขึ้นไป/คน/เดือน จะถูกนับเป็นชนชั้นกลาง แม้รายได้ 5,000 บาทถือว่ายังไม่สูง แต่ก็ยังสูงกว่าเส้นความยากจนที่สภาพัฒน์ (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ) ใช้อยู่ คือที่ประมาณ 1,400-1,500 บาท/คน/เดือน เขากล่าวว่าตอนนี้ประชากรไทย 70% อยู่ในกลุ่มที่มีรายได้มากกว่าเดือนละ 5,000 บาท ในแง่นี้ เมื่อกลับไปพิจารณางานของ อ.นิธิที่ว่า “คนเสื้อแดง” คือใคร หากดูจากตัวเลขแล้ว คนเสื้อแดงจึงไม่ใช่คนจนในความหมายที่ต่ำกว่าเส้นความยากจน เพราะชีวิตความเป็นอยู่ในแง่เศรษฐกิจของไทยช่วง 20 ปีก่อนในภาพรวมนั้นดีขึ้น รายได้สูงขึ้นมากกว่ารายจ่าย คราวเรือนส่วนใหญ่มีเงินออม มีครัวเรือนเพียง 8% เท่านั้นที่พึ่งเงินกู้ธนาคารระบบ ทั้งหมดนี้แปลว่าคนไทยไม่ได้จนติดดินอีกต่อไปแล้ว พวกเขาอยู่ในช่วงที่เรียกว่าชนชั้นต่ำก็ไม่ใช่ ชนชั้นสูงก็ไม่เชิง ไม่จน แต่ก็ไม่รวย สิ่งที่คุณกลุ่มนี้ต้องการคือวิถีชีวิตที่มีความหวังที่จะไต่เต้าบันไดดารา นั่นก็คือเขียนฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมเหมือนกับที่ชาวนาสอนลูกว่าอยากเป็นอะไรก็เป็น แต่อย่าเป็นชวานา นอกจากนั้น ศศ.ดร.อภิชาติ ยังให้ข้อสังเกตว่าคนในชนบทไทยติดดินนี้มาก เพราะลงทุนไปกับการศึกษาของลูกซึ่งชาวบ้านเรียกว่า “โจรสลัดขาว” ส่วนวิถีการบริโภคของคนชนบทไทยนั้น ทุกบ้านมีรถจักรยานยนต์และโทรศัพท์มือถือ ส่วนความแตกต่างในการครอบครองสินค้าคงทนระหว่างเมืองกับนอกเขตเทศบาล มีเพียงแอร์คอนดิชันเนอร์กับเครื่องซักผ้าเท่านั้น สิ่งเหล่านี้สะท้อนให้เห็นว่าทั้งวิถีการผลิตและวิถีการบริโภคต่างก็เป็นทุนนิยม คนชนบทไม่ได้ยากจนมากจนต้องกระเสือกกระสนให้มีชีวิตอยู่ คนเหล่านี้จึงล้วนมีความหวังทางการเมือง มีความหวังต่อความก้าวหน้าที่จะมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ดังนั้นจึงไม่ใช่เรื่องแปลกถ้าเขาจะเปลี่ยนแปลงสิ่งเหล่านี้เป็นบุคลิกทางการเมือง ซึ่งหมายความว่าฐานเศรษฐกิจเปลี่ยน จิตสำนึกทางการเมืองก็อาจจะเปลี่ยนตาม ประกอบกับที่รัฐธรรมนูญ 2540 ทำให้เกิด พ.ร.บ.การกระจายอำนาจในปี 2542 การเลือกตั้งท้องถิ่นได้รับความเชื่อถือมากขึ้นในสายตาชาวบ้าน หน่วยงานเหล่านี้เป็นส่วนหนึ่งที่ช่วยก่อให้เกิดสำนึกของความเป็นพลเมืองที่ว่าคนชนบทมีสิทธิทางการเมืองเท่าเทียมกับคนกรุงเทพฯ ดังนั้นรัฐประหารปี 2549 ที่เกิดขึ้นโดยปราศจากฐานของความชอบธรรม เป็นส่วนหนึ่งที่ไปจุดกระแสความไม่พอใจ เพราะเป็นการปฏิเสธสิทธิทางการเมืองผ่านบัตรเลือกตั้ง

ในประเด็นที่พูดถึงการพัฒนาทางเลือกและทางหลักนั้น ผู้ดำเนินรายการตั้งข้อสังเกตว่าคนที่ทำงานด้านการพัฒนาหลายคนอาจจะเจอคำถามทั้งสองแง่ คือแง่ที่พยายามจะพัฒนาทางเลือกให้เป็นกระแสหลัก กับอีกแง่ที่เห็นว่าทางเลือกนั้นก็ยังคงเป็นทางเลือกอยู่วันยังค่ำ ในประเด็นนี้ คุณวิฑูรย์

เขียนจำรูญ ผู้ที่ทำงานด้านการพัฒนา มองว่าในขณะนี้ มีประเด็นหลักๆ อยู่ 2 ประเด็น ประเด็นที่หนึ่ง ตอนนั้นคนในชนบทต้องการตอบคำถามเพียงคำถามเดียวที่ว่าทำไมพี่น้องชาวอีสานถึงเลือกพรรคเพื่อไทย เพื่อต่อสู้กับวาทกรรมของชนชั้นกลางหรือชนชั้นสูง ประเด็นที่สอง ในการเชื่อมโยงเรื่องนี้ต้องกลับไปวิจารณ์ กระแสเรื่องเศรษฐกิจแบบพอเพียง เขาเห็นว่าทั้งสองประเด็นนี้อยู่เบื้องหลังการนำเสนองานทางวิชาการ หลายชิ้นในปัจจุบัน สิ่งที่เขาตั้งคำถามก็คือว่า การใช้ 2 ประเด็นนี้อธิบายนั้นเพียงพอหรือไม่ในการที่จะทำความเข้าใจรากฐานปัญหาทางการเมืองหรือเรื่องทิศทางของการพัฒนา วิชुरย์มองว่าสิ่งที่ขาดหายไปของการวิเคราะห์สังคมชนบทก็คือโครงสร้างของการเปลี่ยนแปลงนั้นคืออะไร แล้วจะนำไปสู่สิ่งใด ปฏิบัติการที่ ชุมชน สังคม และนักวิชาการควรจะทำนั้นคืออะไร เขาตั้งข้อสังเกตว่าการที่ภาคการเกษตรลดความสำคัญลงนั้นเป็นจริงหรือไม่ สำหรับเขาแล้วเป็นทั้งเรื่องจริงและเรื่องไม่จริง และแนวโน้มก็อาจจะไม่ได้ลดความสำคัญลง เนื่องจากวิกฤติการณ์ทางอาหารและพลังงาน ภาคการเกษตรจึงยังอาจมีความสำคัญอยู่ เขายก ตัวอย่างงานศึกษาชิ้นหนึ่งว่า จากการสุ่มตัวอย่างของตัวเลขในการทำบัญชีครัวเรือน พบว่ารายได้ทางการเกษตรยังสูงกว่ารายได้จากส่วนอื่นๆ เช่น ที่จังหวัดลำปาง พบว่ารายได้จากภาคเกษตรของแต่ละครัวเรือน ประมาณ 40% ของรายได้ทั้งหมด ในขณะที่รายได้จากภาคอื่นๆ คิดเป็น 20% ของรายได้ทั้งหมด เขาพยายามหาคำตอบต่อสิ่งที่เกิดขึ้นแล้วพบว่า

ประการแรก ภาคการเกษตรอยู่ในมือทุน ภาคการเกษตรไม่ได้ลดบทบาทลง แต่รายได้ของเกษตรกรเริ่มลดลงเพราะการทุจริตแบบใหม่ ดังจะเห็นได้จากต้นทุนในการผลิตของเกษตรกร ประมาณหนึ่งในสามเป็นค่าปุ๋ย ค่ายา ค่าเมล็ดพันธุ์ ซึ่งบริษัทที่ทำธุรกิจด้านการเกษตรต่างหากที่ได้ผลกำไรอย่างสูง ในการอธิบายชนบทไทยปัจจุบันมองเพียงว่าทำไมคนชนบทถึงเลือกพรรคเพื่อไทย แต่เขาคิดว่ายังขาดการอธิบายถึงตัวละครสำคัญอีกตัวหนึ่ง นั่นก็คือกลุ่มทุน ดังนั้นการอธิบายเช่นนี้เท่ากับเป็นการมุ่งอธิบาย แต่เพียงข้อจำกัดของการทำงานของ NGO ผู้โรแมนติก แต่ในเรื่องการปฏิรูปที่ดินซึ่งเป็นการแก้ปัญหาเชิงโครงสร้าง ทำให้จริงไม่ค่อยได้ถูกพูดถึง อาจเพราะว่าพวกที่หยิบยกขึ้นมาพูดเป็นเพียงกลุ่มที่ทำงานปฏิรูป วิชुरย์เสนอว่าเราไม่ควรพูดเรื่องปฏิรูปแต่เพียงนโยบายทางการเมืองและวัฒนธรรม แต่ควรพูดถึงนโยบายทางการเมืองที่นำไปสู่โครงสร้างความเป็นธรรมทางสังคมและเศรษฐกิจ

ประการที่สอง วิกฤติสิ่งแวดล้อม วิกฤติของคนชนบท นักวิชาการและคนทั่วไปขาดการมองการเปลี่ยนแปลงขนาดใหญ่ที่เกิดขึ้นในโลกอย่างน้อย 2 เรื่องซึ่งชนบทกำลังเผชิญอยู่ เรื่องแรกคือการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ ซึ่งฐานอยู่ที่น้ำมันกำลังจะหายไป เรื่องที่สองคือการเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อม ชาวชนบทเป็นกลุ่มคนที่ต้องรับผลกระทบเหล่านี้อย่างมากมาย เขาคิดว่าในขณะที่หลายคนมองถึงข้อจำกัดของการเกษตรแบบอินทรีย์และการเกษตรแบบยั่งยืน แต่เขาก็กลับขี้ใจที่เกษตรแบบเคมีที่มีทั้งบริษัทข้ามชาติและบริษัทในชาติเป็นผู้ได้ประโยชน์ เราควรมีทางออกหรือการรับมือต่อเรื่องนี้ได้อย่างไร เพราะในขณะที่เราใช้ปุ๋ยมากขึ้น ผลผลิตที่ได้จะแย่งลง ขณะเดียวกันราคาของปุ๋ยก็เพิ่มขึ้น เพราะน้ำมันกำลังจะหมด

โลก จะเห็นว่าทางเลือกของการทำเกษตรนั้นไม่มีทางที่จะพึ่งพาฟอสซิลต่อไปได้เลย ดังนั้นทางเลือกที่อยู่บนฐานของการจัดการทรัพยากรที่ผูกพันกับชนบทจึงเป็นทางเลือกที่สำคัญ เวลาที่เราวิพากษ์การเกษตรแบบอินทรีย์ว่ามันคุ้มค่าหรือไม่ และควรจะเป็นทางเลือกหรือไม่ เขาคิดว่ามีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมองฐานทรัพยากรเหล่านี้เป็นสำคัญ เพราะสิ่งแวดล้อมเป็นสิ่งที่สำคัญที่สุด หากเราไม่รีบกอบกู้เรื่องเหล่านี้ ในที่สุดทุนขนาดใหญ่ก็จะเข้ามา

ประการที่สาม “ฉันจะเป็นชาวนา” ที่ไม่กระแดะ แต่เป็นการต่อสู้ทางวัฒนธรรม คุณวิฑูรย์เห็นว่าในเวทีสัมมนามีการพูดถึง “คุณอ๋ม” (สิริยากร พุกกะเวส พิธีกรและผู้ผลิตรายการ *ฉันจะเป็นชาวนา* ซึ่งออกอากาศทาง Thai PBS) กันมาก และอาจไม่เป็นธรรมกับคุณอ๋มเท่าไรนัก คุณวิฑูรย์ได้อธิบายเรื่องของคุณอ๋มโดยผ่านมุมมองของคุณเดชา ศิริภัทร ซึ่งเป็นที่ปรึกษาให้กับคุณอ๋มว่า สิ่งที่คุณอ๋มทำคือการพยายามอธิบายปัญหาใหญ่ประการหนึ่งที่ว่า ที่ผ่านมาชาวนาในชนบทไม่ได้ภูมิใจกับสิ่งที่เขาคืออาชีพของเขา แต่ค่อนข้างวิตติ เตชะไพบุลย์ คนอย่างคุณอ๋ม กำลังทำให้เราเห็นว่านี่เป็นโอกาสในการอธิบายคุณค่าเพื่อต่อสู้กับแรงเหยียดหยามอะไรบางอย่าง สิ่งนี้มีคุณค่า เพราะเป็นการต่อสู้เชิงวัฒนธรรม และยังเป็น การต่อสู้กับเกษตรเคมีอีกด้วย โดยเกษตรอินทรีย์ที่กำลังทำอยู่ ณ ตอนนี้มีเพียงประมาณ 150,000 ไร่จาก 120-150 ล้านไร่ หรือคิดเป็น 0.1% เท่านั้น เกษตรกรส่วนใหญ่มีสารเคมีอยู่ในเลือดเป็นจำนวนมาก มีความเสี่ยงพร้อมตายผ่อนส่งสูงมาก นอกจากนี้ หลายคนอาจจะไม่ทราบว่าประเทศไทยอนุญาตให้ใช้ชื่อทางการค้าของสารเคมีทางเกษตรมากถึง 27,000 ชื่อการค้า ที่เวียดนามมีประมาณ 2,000 กว่าชื่อ ส่วนอินเดียมีประมาณ 1,000 กว่าชื่อ สิ่งเหล่านี้แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของกลุ่มทุนทางการเกษตรและกลุ่มทุนทางเคมีที่เกี่ยวข้อง ฉะนั้นสิ่งที่รายการ *ฉันจะเป็นชาวนา* ทำ นับเป็นเครื่องมือในการกอบกู้ศักดิ์ศรีของเกษตรกร

เกี่ยวกับประเด็นเรื่องการต่อสู้ทางวัฒนธรรม วิฑูรย์ได้ตั้งข้อสังเกตเรื่องการเลือกตั้งในชนบทว่าเขาเคยเห็นแผนภูมิที่พยายามจะอธิบายว่าทำไมชาวบ้านในบางภูมิภาคถึงเลือกพรรคเพื่อไทย แผนภูมินั้นอธิบายว่าเนื่องจากภูมินั้นไม่พัฒนาและมี GDP ต่ำ แต่เขาเองก็ไม่ได้เชื่อวิธีการสรุปแบบนั้น ในส่วนของพี่น้องส่วนใหญ่ในภาคเหนือที่เลือกพรรคเพื่อไทย เขามองว่าการเลือกตั้งนั้นมีมิติทางด้านวัฒนธรรมอยู่ในนั้นด้วย ในเรื่องนี้คุณเดชา ศิริภัทร ได้เคยอธิบายว่าการที่ชาวนาทรยศต่อพระแม่ธรณีจะทำให้เกิดปัญหาต่างๆ เช่น ปัญหาหนี้สิน ถ้าเราวิเคราะห์ทางเศรษฐกิจจะเห็นว่าชาวนาใช้สารเคมีมากจึงเป็นหนี้มาก สิ่งที่คุณเดชาพูดเป็นการใช้เครื่องมือทางวัฒนธรรม ความเชื่อ และศาสนา ไปรองรับเกษตรกรรมทางเลือก ดังนั้นประเด็นของเขาคือ การวิเคราะห์สังคมแบบไหนที่จะนำไปสู่การสร้างความเข้มแข็ง การสร้างศักดิ์ศรี และการขจัดความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจของคนในชนบท

ผู้ดำเนินรายการกล่าวเสริมว่าการที่เราเริ่มต้นทำความเข้าใจปัญหาผ่านกรอบคิดใดกรอบคิดหนึ่งที่มีความจำกัดในตัว ทำให้เราวิเคราะห์ปัญหาได้จำกัดตามไปด้วย และยังทำให้เราละเลยที่จะมองถึงสถานะของระบบการเกษตรที่ยังมีความสำคัญอยู่ในบางพื้นที่ที่ยังไม่มีใครศึกษา นอกจากนี้ยังทำให้เรามองไม่เห็นสิ่งที่มันเข้าไปส่งผลกระทบต่อคนในชนบท นั่นก็คือทุนขนาดใหญ่ เป็นเพราะเราปฏิเสธว่าระบบการเกษตรนั้นมันไม่ได้สำคัญต่อชีวิตคนชนบทอีกต่อไป รายได้ส่วนใหญ่ของคนในชนบทไม่เกี่ยวกับการเกษตรเสียแล้ว จึงเปิดโอกาสให้ทุนข้ามชาติขนาดใหญ่เข้าไปชูดริตคนในชนบทด้วยวิธีการใหม่ที่แนบเนียนและแยบยลขึ้น

สำหรับการศึกษาชนบท ศ.สุริชัย หวันแก้ว นักวิชาการอาวุโส เสนอให้บทวนการตั้งโจทย์ในการศึกษาชนบทให้มากขึ้นว่า ตนเป็นผู้คร่ำหวอดมากเสียจนไม่รู้จะตอบว่าอย่างไร ก่อนอื่นต้องถามก่อนว่าเราทุกคนในที่นี้คุยกันไปเพื่ออะไร ตอนนี้อยู่กับที่เราคุยเพื่อที่จะทำอะไรที่มีความหมายสักอย่างหนึ่ง พวกเราคุยไปเพื่อจะเรียนรู้ร่วมกัน หรือว่าคุยไปเพื่อบอกว่าฉันถูกกว่าเธอ ถ้ามองสถานการณ์ที่ห้อมล้อมประเทศไทยอยู่ตอนนี้ เช่น เราไปสร้างเขื่อนที่พม่า เราใช้พลังงานเกินกว่าที่เราจะสร้างแหล่งของเราเองได้ อย่างเซฟรอนก็พูดว่าเขาให้ทุนกับนักเรียน แต่เขาไม่ได้พูดสิ่งที่เขาทำกับภาคใต้ แต่ทั้งหมดทั้งปวงนี้เขาต้องการจะชี้ให้เห็นว่าพวกเขาอยู่ท่ามกลางภาพที่สร้างขึ้น แล้วเราก็ให้น้ำหนักต่อการวิพากษ์คนอื่นของเราจริงกว่า ซึ่งมันจริงกว่าในความหมายของผู้สังเกตการณ์ด้วยกัน แต่ยังไม่จริงพอที่จะอธิบายชนบทที่หลากหลาย สรุปคือเราคุยกันไป จัดสัมมนาวิชาการไป เพื่อรู้สึกถึงความยิ่งใหญ่ของวิชาการของตนเอง หรือ หรือเพื่อจะให้เห็นว่าวิชาการนั้นสามารถจะเรียนรู้จากการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจริงได้ ศ.สุริชัยตั้งข้อสังเกตว่าหลังเลือกตั้งที่ผ่านมาปรากฏการณ์หลายอย่างที่นาตื่นเตนและน่าสนใจ แต่ไม่แน่ใจนักว่าชาวบ้านที่ถูกพูดถึงนั้นจะมีส่วนได้ส่วนเสียและมีส่วนร่วมกับการเปลี่ยนแปลงครั้งนี้ขนาดไหน ในการพูดคุยกันนั้น เราคุยกันด้วยคุณค่าอะไร ด้วยคุณค่าอัตตาทางวิชาการของเรา หรือคุณค่าที่ว่าอัตตาของเรานั้นบางทีก็ต้องผ่อนลงเล็กน้อย เพื่อเราจะได้ว่ามันมีความซับซ้อนมากกว่าที่เราคิดเอาไว้ การพูดอย่างนี้ไม่ได้แปลว่ามันมีถูกกับผิดอยู่เพียงสองอย่าง ทุกคนพูดเรื่องในพื้นที่ศึกษาของตน แต่เวลาสรุปกลับสรุปในภาพรวม ซึ่งมันเป็นการผิดพลาดทางวิธีวิทยา นักวิชาการควรมีความถ่อมตัวต่อเบื้องหน้า ซึ่งก็คือความเป็นจริงที่มีความซับซ้อนและมีภาวะที่สูงกว่าเรา และไม่อยู่ในวิสัยที่เราจะเข้าใจได้หมด ศ.สุริชัยมองว่าการคุยกันควรเป็นการคุยเพื่อการเรียนรู้ เพื่อให้เรารู้ว่าจะปรับตัวและเรียนรู้ร่วมกัน ถ้าคุยกันเพื่อแค่จะบอกว่า “กูแน่กว่ามึง” การถกอย่างนี้ไม่ได้ทำให้เจ้าของโจทย์ตัวจริง (ซึ่งหมายถึงคนชนบท) เข้ามามีส่วนร่วมในการถกด้วย ภายใต้โจทย์นี้ หากนำการเปลี่ยนแปลงทางอำนาจของชาวบ้านไปเทียบกับการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองของอำนาจในปัจจุบันซึ่งเป็นอำนาจของทุนที่เติบโตและมีอำนาจมากขึ้น อย่างประเด็นเรื่องโลกร้อน ก็จะเป็นกลายเป็นโจทย์ที่ชาวบ้านถูกกระทำ รัฐบาลจะต้องมาไล่จัดการกับชาวบ้านที่เข้าไปเพาะปลูกในไร่ นา ป่า เขา เพราะกิจกรรมในไร่นาที่ส่งผลกระทบต่อสภาวะโลกร้อน โจทย์เหล่านี้มันอยู่นอกจอ

ของการถกเถียง ดังนั้นเขาคิดว่าควรมีการตรวจสอบตนเองในการตั้งโจทย์ ว่าโจทย์ที่เราตั้งนั้นอยู่ภายใต้สภาพการณ์เช่นใด พุดตรงไปตรงมาคือเราอาจจะหมกมุ่นกับเรื่องที่เราสนใจมากกว่าเรื่องของระบบใหญ่ที่ตอนนี้เริ่มล่องละเมิดเข้าไปในหลายๆ เรื่องที่เป็นอันตราย โดยเฉพาะเรื่องความสัมพันธ์และความยั่งยืนกับประเทศเพื่อนบ้าน จิตสำนึกของเกษตรกรในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ เช่น การจัดการระบบนิเวศและความสัมพันธ์ทางลุ่มน้ำ ซึ่งถ้าเราจะพุดถึงเรื่องเกษตร เรื่องชนบท โดยไม่พุดถึงสำนักใหม่ในการอยู่ในระบบเศรษฐกิจอย่างยั่งยืนกับระบบธรรมชาติ ระบบนิเวศ หรือลุ่มน้ำ ก็คงจะไม่ได้ การอภิปรายในเชิงวิชาการมันย่อมมีคุณค่าเสมอ แต่การทำงานวิชาการที่มีคุณค่าต่อสาธารณะต้องอยู่บนพื้นฐานของความจริง โดยเฉพาะความจริงของคนที่เขาอยู่ในระดับที่ต้องเผชิญความยุ่งยากมาก และอาจจะกลายเป็นเหยื่อของการแอบอ้างต่างๆ ด้วยซ้ำไป เราเองก็อาจจะกลายเป็นเหยื่อของการสร้างชาติ ศ.สุริชัย สรุปรว่าจะทำอย่างไรให้การถกเถียงของเราและการตั้งโจทย์ของเราเป็นการเรียนรู้เพื่อปรับตัวให้รับรู้ร่วมกัน และนำไปสู่การยกระดับโจทย์ร่วมกันของเรา

ต่อเนื่องจากประเด็นเรื่องกรอบคิดและทิศทางในการศึกษาชนบท มีทำที่และประเด็นคำถามที่น่าสนใจอยู่หลายท่าน ดังนี้

ผู้ฟังท่านที่ 1 (สุรินทร์ อ้นพรม อาจารย์คณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์) ประเด็นแรก เขาเห็นด้วยที่ว่าเราขาดกรอบในการทำความเข้าใจการเปลี่ยนแปลงในพื้นที่ชนบท เขาคิดว่าการศึกษาในแนวทางของวาทกรรมมันก็เป็นอีกแนวทางหนึ่งซึ่งมีบริบทของมัน แต่มันก็มีความจำกัดในการอธิบายภาพการเปลี่ยนแปลงทั้งหมด และเมื่อย้อนกลับไปคำถามที่ว่ามันควรจะเป็นอย่างไรในการทำความเข้าใจ เขาคิดว่านักสังคมศาสตร์ของไทยค่อนข้างจะมีข้อจำกัดสูง เขาได้พุดถึงงานของ Andrew Turton ช่วงประมาณปี 2516-2519 พุดไว้นานแล้วว่าชนชั้นใหม่ในชนบทเกิดขึ้นมานานแล้ว ชาวนาที่ดูเหมือนเป็นเจ้าของที่ดิน แต่จริงๆ แล้วไม่ได้เป็นเจ้าของที่ดิน แต่เป็นเพียงแรงงาน นักวิชาการไทยไม่ได้หยิบยกประเด็นเหล่านี้ขึ้นมาพุดต่อ ประเด็นที่สอง เขาไม่ได้เห็นด้วยกับเกษตรแบบทุนนิยมหรือเกษตรแบบพันธสัญญา แต่เขาข้องใจกับวิถีคิดแบบทางเลือกเหล่านั้นว่า ในเมื่อเราไม่เห็นด้วยกับเกษตรแบบทุนนิยมหรือเกษตรแบบพันธสัญญา แต่ทำไมเราไม่ไปสู้โดยตรง และกลับผลักภาระให้ชาวบ้านว่าต้องทำเกษตรอินทรีย์ ต้องอยู่อย่างพอเพียง ชาวบ้านต้องอยู่แบบจำกัดตัวเอง ต้องทำเกษตรอินทรีย์ ต้องเก็บเมล็ดพันธุ์เอง เขาคิดว่าในมุมมองของการวิเคราะห์วาทกรรม มันเป็นการผลักภาระมากกว่าการต่อสู้

ผู้ฟังท่านที่ 2 (รัตนา โตสกุล อาจารย์คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์) กล่าวว่าประเด็นที่อาจารย์อภิชาติพุดนั้นราวกับว่ามันมีชนชั้นที่เกิดใหม่ (emerging class) ในลักษณะที่เป็นชนชั้นกลางระดับล่าง (lower middle class) มันน่าสนใจว่าอาจารย์กำลังสร้างทฤษฎีที่ไปต่อสู้กับ Thesis ของเลนิน ที่บอกว่าเมื่อทุนนิยมเข้ามา ก็จะก่อให้เกิดการแตกตัวในชนบทเป็นสองขั้ว

ใหญ่ คือพวกเจ้าที่ดินและพวกกรรมาชีพที่ไม่สามารถเข้าสู่ระบบเป็นนายทุนใหญ่ได้ ถ้าอาจารย์พิสูจนีได้ว่า มีชนชั้นใหม่ จะเป็นการสร้างทฤษฎีที่แตกออกไปจากมาร์กซิสต์เดิม อีกประเด็นหนึ่งก็คือการที่บอกว่า ระบบเศรษฐกิจเปลี่ยน จิตสำนึกก็จะเปลี่ยนตามนั้น แล้วจิตสำนึกของชาวนาภาคอีสานส่วนใหญ่ที่สยบยอมต่อระบอบทักษิณนั้นถือเป็นจิตสำนึกแบบ Marxism หรือไม่

ผู้ฟังท่านที่ 3 (อุเชนทร์ เชียงแสน นักศึกษาปริญญาโทคณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์) ได้ตั้งคำถามต่อประเด็นของอาจารย์อภิชาติว่า เวลาที่เราอธิบายว่าคนเสื้อแดงไม่ใช่คนจน เพราะเขามีรายได้เกินเส้นความยากจนนั้น อยากรู้ว่าเวลาอธิบายเรื่องนี้ เรามีเส้นแบ่งอย่างไร เช่น คนขับรถมอเตอร์ไซค์รับจ้างมีรายได้วันละ 400-500 บาท เดือนหนึ่งก็หมื่นกว่าบาท เราจะพูดได้เต็มปากหรือไม่ ว่าคนเหล่านี้เป็นคนชั้นกลางระดับล่าง คือเวลาเราอธิบายคน เราใช้ระดับทางเศรษฐกิจมาวัดอย่างเดียวเพียงพอหรือไม่

ผู้ฟังท่านที่ 4 (อัจฉรา รักษ์ดิตรรม อาจารย์คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร) เธอเปรยว่าตัวเองมีปัญหากับคำพูดที่ว่า “จะวิพากษ์ NGO ทำไม” ในเมื่อมีตัวปัญหาตั้งมากมาย ไม่ว่าจะป็นรัฐหรือทุน ตรงนี้เธอคิดว่าเราติดอยู่ในวิธีคิดที่มีปัญหาอยู่ 2 อย่าง หนึ่งคือเราวิพากษ์เพื่อแสดงอัตตาของตัวเองหรือขยายอาณาจักรของตัวเองหรือไม่ ดังนั้นสมมติฐานก็คือ ถ้าหากเป็นเพื่อนกัน เราจะวิพากษ์กันไม่ได้ ใช่หรือไม่ สองคือความคิดที่ว่า NGO ทำดีอยู่แล้ว เพราะฉะนั้นโปรดอย่าวิพากษ์ ใช่หรือไม่

ผู้ฟังท่านที่ 4 (สรวิช สินธุประมา นักศึกษาคณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์) ตั้งข้อสังเกตว่า “ใครกันแน่ที่สมควรถูกเรียกว่า old-fashion?” NGO อาจจะถูกมองว่าเป็นพวกที่โรแมนติกเกินไปหรือเปล่า ในขณะที่นักวิชาการก็อยู่บนหอคอยงาช้างมากเกินไป อย่างไรก็ตามแล้วแต่เขาคิดว่ามีกลุ่มคนกลุ่มหนึ่งที่ old-fashion นั่นก็คือชนชั้นกลางหรือนักศึกษาทั่วไป ทั่วไปไม่มีอุดมการณ์ทางการเมืองที่ชัดเจนและไม่สนใจอะไรกับเรื่องพวกนี้ทั้งสิ้น ในขณะที่เราพูดถกเถียงกันจะเป็นจะตายกันอยู่ในห้องนี้ มันก็ไม่เกิด impact อะไรรเลยกับสังคมชนบท เขาคิดว่าเราจะทำอย่างไรให้พวกเขาสนใจมองไปที่ภาคชนบทบ้าง ทำอย่างไรจะสร้างความรับรู้ใหม่ให้พวกเขาบ้าง เพราะพวกเขาไม่มีทางรับรู้เลยว่าเรากำลังนั่งเถียงอะไรทางวิชาการกันอยู่ คนกลุ่มนี้เขาเป็นกลุ่มที่เข้าถึงทรัพยากรและมีรายได้มากกว่าคนทั่วประเทศจำนวนมาก มีพลังที่จะทำอะไรได้มาก หากพวกเขาไม่มุ่มมองต่อชนบทและการเมืองที่ดีกว่านี้ ในแง่นี้ มันจะมีวิธีไหนให้เขารู้บ้างไหมว่าสังคมไปไกลถึงขนาดนี้แล้ว

จากนั้นผู้ดำเนินรายการได้โยนประเด็นให้วิทยากรได้ตอบเพิ่มเติม โดย ผศ.ดร.อภิชาติชี้แจงในประเด็นแรกว่าเขายอมรับว่าอยู่ในหอคอยงาช้างและไม่เคยเหยียบชนบทจนกระทั่งเมื่อเร็ว ๆ นี้เอง แต่เขาไปศึกษาเรื่องการพัฒนาชนบทไทย แต่ไม่ได้มาเคลื่อนไหวให้ใครเปลี่ยนความคิด ส่วนในประเด็นที่สองที่ว่าทำไมไม่ดำเนิน ทำไมไม่ดำเนิน เขามองว่าทางเลือกก็คือทางเลือก ทางเลือกเป็นสิ่งดี ทำได้ก็ทำไป แต่อย่า

คาดหวังว่าจะกลายเป็นกระแสหลัก เพราะมันยาก ถ้ามองในมุมมองของเศรษฐศาสตร์การเมืองแล้ว ต้องด่ารัฐก่อน เพราะเป็นผู้คุมบทที่ล้มเหลว เช่น เรื่องฝักที่กินแล้วตาย นี่คือทุนนิยมไทย ในขณะที่ทุนนิยมญี่ปุ่นหรือ ทุนนิยมอังกฤษเขาได้มาตรฐานฝักปลอดภัยด้วยซ้ำไป ดังนั้นทุนนิยมเองก็มีหลายหน้าหลายตามาก ไม่ควรไปเหมารวม เช่น ในจีนก็เป็นทุนนิยมอีกแบบหนึ่ง จีนเองก็ต้องเจอสิ่งที่ร้ายสองอย่างไปพร้อมๆ กัน นั่นก็คือเผด็จการกับทุนนิยม

ในเรื่องของจิตสำนึก ผศ.ดร.อภิชาติตอบว่ามีความเป็นไปได้ที่จะมีการตื่นตัวทางการเมืองครั้งใหญ่ ความขัดแย้งทางการเมืองในครั้งนี้ได้ดึงคนจำนวนมากที่ไม่เคยกระตือรือร้นทางการเมืองมาเข้าสู่วงการเมือง ไม่ว่าจะเป็นแดงหรือเหลือง ส่วนเรื่องรูปการณ้จิตสำนึกของเขายังเป็นสิ่งที่ยอมรับไม่ได้ ไม่รู้ว่าสยบยอม ถูกหลอก หรือว่าเต็มใจ สิ่งที่ปรากฏก็คือมันเป็นครั้งแรกๆ ที่มวลชนระดับล่างสุดลุกขึ้นมามีส่วนร่วมทางการเมือง และสู้ในประเด็นระดับชาติ ไม่ใช่ประเด็นระดับท้องถิ่น

ส่วนประเด็นเกี่ยวกับเลนิน เขามองว่าในเมืองไทย รวมถึงใน Southeast Asia เรามีที่ดินจำนวนมากมาย ในขณะที่มีแรงงานจำนวนน้อย ที่ดินในภาคการเกษตรเริ่มหดไปเมื่อปี 1980 ตอนนั้นในชนบทมีการรวมกันของที่ดิน แนวโน้มของฟาร์มขนาดใหญ่กำลังเพิ่มขึ้น ดังนั้นแรงงานส่วนใหญ่จะหลุดจากที่ดิน โดยในรอบ 20 ปีที่ผ่านมาแรงงานที่หลุดจากที่ดินแล้วเข้าเมืองอย่างน้อย 4-5 ล้านคน (อ้างอิงงานวิจัยของอาจารย์อัมมาร) การกระจุกของที่ดินจึงมีมากขึ้น ภาคเกษตรมีการแตกตัวมากขึ้น ชาวนาและเกษตรกรอื่นๆ ส่วนหนึ่งจะพัฒนาตัวเองให้เป็นชาวนารวย อีกส่วนหนึ่งจะหลุดออกมา กลายเป็นแรงงานในเมืองและย้ายเข้าเมืองอย่างถาวร

ในเรื่องเส้นความจน (poverty line) ที่ว่ามัน make sense หรือเปล่านั้น เขามองว่าถึงอย่างไร ก็ต้องมีเส้นบางเส้นมาขีดไว้เพื่อระบุ ซึ่งเราจะยอมรับหรือไม่ก็ตามแต่ เช่น ถ้าเรายอมรับว่า 5,000 บาท ไม่ได้อยู่ในระดับความยากจนเมื่อเทียบกับ poverty line ที่ 1,000 กว่าบาท ในขณะที่ World Bank ระบุว่าระดับความยากจนคือมีรายได้ต่ำกว่า 2 ดอลลาร์ต่อวัน ก็ประมาณ 60 บาท ส่วนคนที่มีรายได้ 2-6 ดอลลาร์ต่อวันถือเป็นชนชั้นกลางระดับล่าง

ส่วนประเด็นตอบกลับในเรื่องของการใช้กรอบความคิดในการวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงในชนบท คุณวิฑูรย์ตอบว่ามุมมองในการวิเคราะห์อาจต้องเพิ่มบทบาทของทุนลงไปมากขึ้น ในขณะที่การวิเคราะห์ในเชิงวัฒนธรรมก็ยังจำเป็นอยู่ ในส่วนประเด็นที่เกี่ยวกับ NGO คนที่เป็น NGO ที่เคยทำงานในขบวนการทางเลือก แล้วภายหลังมาเป็นนักวิชาการ รู้สึกผิดหวังแล้วต้องมาสารภาพบาป โดยส่วนตัวแล้ว เขายังมองไม่เห็นประเด็นว่า NGO ได้ทำสิ่งใดผิดพลาดอย่างไรในการทำงานขบวนการทางเลือก ส่วนการต่อสู้เรื่องทางเลือกในปัจจุบัน เขามองว่าก็มี แต่มันเป็นเพียงการต่อสู้ของกลุ่มคนเล็กๆ เท่านั้นเอง แล้วเราก็ปล่อยให้สถาบันต่างๆ ดึงเอาวาทกรรมนี้ไปใช้ ในบางเรื่อง คุณวิฑูรย์ไม่เห็นด้วยในเชิงการวิเคราะห์ เช่น การวิเคราะห์เรื่อง

ขบวนการทางเลือกของภาค NGO ที่ว่าไม่มีการเชื่อมโยงกับทุนและชาติมิติทางการเมืองเพราะไม่ได้เชื่อมโยงกับความสัมพันธ์กับรัฐในบางรูปแบบนั้น เขามองว่าเรื่องนี้ต้องคุยกันยาว ถ้าหากมันไม่มีทางเลือกแล้วต้องมาต่อสู้ในระบบ คำตอบมันจะอยู่ตรงไหน คำตอบคือมันไม่มี เขาได้ยกตัวอย่างกรณี Try Arm ถ้าเราต่อสู้เรื่องสิทธิแรงงานภายใต้บริษัท เราก็ก่อตั้งในเรื่องของค่าจ้าง สิทธิบางอย่าง แต่ถ้าเราเป็นผู้ประกอบการ อำนาจของเราจะมากขึ้น เพราะมีทางเลือกมากขึ้น ถ้าเราอยู่ภายใต้ระบบพันธสัญญา เราจะสู้ได้อย่างเดียว คือสู้เพื่อสัญญาที่เป็นธรรม วิทยุได้ทิ้งท้ายไว้ว่าเรื่องเกษตรไม่ใช่เรื่องเล็กน้อย เพราะเป็นเรื่องผลประโยชน์ของกลุ่มบรรษัท กลุ่มทุนขนาดใหญ่ ทำไม่เรื่องนี้ถึงไม่เป็นประโยชน์ต่อชาวบ้าน เขามองว่าการที่ประชาชนมาสนใจทำเรื่องเกษตรนั้นมันอาจเปลี่ยนภูมิทัศน์ทางการเมือง ซึ่งหมายความว่า มันเพิ่มอำนาจอะไรบางอย่างขึ้นมา และในทางเศรษฐกิจ การเลือกทำการเกษตรในปัจจุบันนั้นมันเป็นทางเลือกทางหนึ่งของอนาคตด้วยซ้ำไป

ในช่วงท้ายๆ ก่อนจะจบการเสวนา ศ.สุริชัยพยายามตอกย้ำให้เห็นถึงบทบาทและความสามารถของนักวิชาการที่มีต่อชีวิตทางสังคมของคนอีกหลายๆ คนว่า สังคมไทยที่มันมีความเปลี่ยนแปลงไปมากขึ้นหลายๆ ด้าน เช่น ความรุนแรงทางการเมืองจนคนตายมาก และก็ไม่มีความสามารถที่จะจัดการปัญหานี้ร่วมกัน คงไม่อาจปฏิเสธได้ว่าคงเป็นความรับผิดชอบส่วนหนึ่งของเรา เราไม่อาจจะไปบังคับให้ใครสนใจอย่างที่เราสงสัยได้ นอกจากนี้ โจทย์วิจัยที่เราควรถกกันมากขึ้นก็คือภาพใหญ่ของการเปลี่ยนแปลง ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นหน้าที่โดยตรงของนักวิชาการ ศ.สุริชัยได้สะท้อนอีกประเด็นว่า ไม่มีใครบอกว่าเราอาจจะเป็นส่วนหนึ่งของปัญหา มหาวิทยาลัยก็อาจจะเป็นส่วนหนึ่งของปัญหา แล้วเราก็ต้องยอมรับว่าสังคมวิทยาที่ช่วยให้เข้าใจความยุ่งยากของสังคมนั้นก็ไม่มีน้ำยาในการทำความเข้าใจ สิ่งหนึ่งที่สำคัญมากๆ คือ เราจะคุยอย่างไรถึงจะไม่รู้สึกที่เราขัดแย้งข้อสรุปของเราใส่กัน ศ.สุริชัยมองว่ามีโจทย์อีกหลายโจทย์ที่ประเทศเราไม่อาจปฏิเสธความรับผิดชอบได้ ในขณะที่เราใช้ทรัพยากรจำนวนมากมาย แต่ความเหลื่อมล้ำต่ำสูงภายในประเทศเราก็มียู่มาก ชาตินิยมกลายเป็นเครื่องมือในการต่อสู้ทางการเมืองมากกว่าจะเป็นเครื่องมือในการทำความเข้าใจปัญหาทางด้านการเมืองที่เราสร้างเอง

ในเรื่องความเหลื่อมล้ำต่ำสูง ศ.สุริชัยได้อธิบายเกี่ยวกับเส้นความยากจนว่าในแง่ของสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาอาจจะไม่สนใจเฉพาะแง่ของรายได้ แต่สนใจในแง่ “ความจนโอกาส” ความจนในแง่การเข้าถึงทรัพยากร อาจารย์เชื่อว่าโจทย์ในอนาคตก็คือแขนงวิชาทางเศรษฐศาสตร์หรือสังคมวิทยาจะมาร่วมทำความเข้าใจปัญหาชนบทที่ซับซ้อนได้อย่างไร ไม่ใช่วิชาไหนวิชาเดียวที่พิเศษกว่าวิชาไหน แต่เราต้องยอมรับข้อจำกัดวิชาของเรา ในแง่นี้ ศ.สุริชัยสะท้อนบทบาทนักวิชาการออกมาว่า

“ความทุกข์มากๆ ของงานที่ผมทำก็คือ ทำอย่างไรให้งานวิชาการที่เราทำสามารถไปเชื่อมต่อกับปัญหาที่ผู้คนเขาสนใจกัน แล้วมันจะกลายเป็นกำลังที่จะทำให้สังคมไทยเข้าใจกันมากขึ้นและคุยกันมากขึ้น

เพื่อก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในทางที่คนทุกข์คนยากหรือคนที่มีโอกาสน้อยจะได้ไม่ถูกซ้ำเติม ในสถานการณ์ที่ทุกคนแย่งชิงทางอำนาจและกระแสโลกที่ไม่ค่อยมีความเมตตาปราณีกับคนตัวเล็กตัวน้อยเท่าไร”

อ.ดร.อนุสรณ์ ผู้ดำเนินรายการ ได้สรุปทิ้งท้ายไว้ว่า เราได้ก้าวมาสู่ยุคสมัยที่เราไม่สามารถหาข้อเห็นพ้องได้โดยง่ายอีกต่อไป เพราะต่างฝ่ายต่างถูก inform และเข้าไปพัวพันกับเหตุการณ์ที่ถูกสร้างขึ้นจากแก่มุมที่ต่างกันออกไป เพราะฉะนั้นในแง่หนึ่งก็เป็นแง่ดีที่ช่วยกระตุ้นและผลักดันให้เราพยายามหาคำอธิบายจากมุมมองของเราที่ไปพัวพันกับมูมนั้นโดยตรง แต่ในอีกแง่หนึ่งก็คือ แทนที่จะนำไปสู่ความขัดแย้ง มันอาจจะผลักดันหรือเรียกร้องให้เราจำเป็นต้องมองไปถึงแง่มุมของการถกเถียงกันมากขึ้น อันจะนำไปสู่การองคเยทางปัญญา

บรรยากาศในการเสวนาครั้งนี้ ผู้เขียนคิดว่าแม้จะดูเผด็จร้อน แต่ก็เป็นการอุ้่นเครื่องและเติมไฟแก่วงวิชาการให้มีมุมมองที่แหลมคมในการศึกษาวิจัยชนบทไทยท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงในปัจจุบันและในวันข้างหน้า เพื่อที่จะเป็นประโยชน์ต่อคนตัวเล็กๆ ในสังคมได้อย่างแท้จริง

หวังว่าคงเป็นเช่นนั้น.....

